

## ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБ-ХУНАРГА МАҚСАДЛИ ЙЎНАЛТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ (“Мўйнок” кичик саноат зонаси мисолида)

О.Хайдаров - тадқиқотчи

Таълим муассасаларида электрон таълимни жорий этиш маркази

**Таянч сўзлар:** кичик саноат зонаси, меҳнат ресурслари, истикбол кўрсаткичлари, касб-хунарга мақсадли йўналтириш, инвестиция, тадбиркорлик субъектлари, аҳоли бандлиги.

**Ключевые слова:** зона химической промышленности, трудовые ресурсы, перспективные показатели, профессиональная ориентация, инвестиции, субъекты предпринимательства, занятость населения.

**Key words:** zone of chemical industry zone, labour resources, prosperous indexes, aim directed professions, investment, enterprise subjects, employment.

Мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналарнинг барпо этилиши минтакалар иқтисодиётини янада ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга, давлатимиз томонидан яратилаётган имкониятлар натижасида Қорақалпоғистон Республикасининг иқтисодиёт тармоқлари, саноат, қурилиш, ахборот-коммуникация технологиялари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик каби соҳалар ҳам жадал ривожланмоқда. Бугунги кунда ялпи ҳудудий маҳсулотнинг қарийб яarmi, ҳудудий экспортнинг 75 фоизи хусусий сектор ҳиссасига тўғри келмоқда. Иш билан банд бўлган аҳолининг 75 фоизи айнан шу соҳада меҳнат қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентини Шавкат Мирзиёев Қорақалпоғистон Республикасига ташрифи жараёнида ушбу минтақада яшаётган аҳолини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш бўйича белгиланган кенг қўламли ишлар ҳақида тўхталиб, жумладан: “Бундан буён ҳар бир туман ва шаҳарга, керак бўлса, чекка-чекка қишлоқ ва овулларга қириб борамиз. У ерда истиқомат қилаётган одамларнинг дардини эшитамиз, муаммоларини ҳал қилишга қаратилган дастурлар ишлаб чиқамиз ва ижросини қатъий назоратга оламиз” [1] деб таъкидлаган эдилар. Ушбу мақсадда “Мўйнок” кичик саноат зонасининг ташкил қилиниши ҳудуддаги бой хомашё ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш, янги иш ўринларини кўпайтириш ва мазкур ҳудуд аҳолиси учун муносиб турмуш даражасини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қорақалпоғистон Республикаси Мўйнок туманини 2017-2018 йилларда иқтисодий ривожлантириш ва бандлиқни таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори қабул қилинди [4], натижада ушбу ҳудуд иқтисодиётини ривожлантиришнинг истикболли кўрсаткичлари асосида қуйдагилар устивор вазифа сифатида белгилаб берилди. Жумладан:

Мўйнок туманини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, табиий иқлим шароити ва ресурсларини, ҳамда аҳолининг талабларини ҳисобга олган ҳолда, туманда 2017-2018 йилларда умумий қиймати 52,3 млрд. сўм, жумладан 990 минг АҚШ доллариға тенг бўлган 72 та лойиҳа амалга оширилиши натижасида 1343та янги иш ўрни яратиш назарда тутилган.

Шундан:

- Саноат йўналишида 28та лойиҳа (30,2 млрд.сўм, 990 минг АҚШ доллари микдорида инвестиция) бўйича 958та янги иш ўрни;

- Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм йўналишида 28та лойиҳа (17,2 млрд.сўм микдорида инвестиция) бўйича 282та янги иш ўрни;

- қишлоқ хўжалигини ривожлантириш йўналишида 16та лойиҳа (4,9 млрд.сўм микдорида инвестиция) бўйича 103та янги иш ўрни яратилиши мўлжалланган. Шунингдек, туманга инвесторларни кенгрок жалб қилиш ва тадбиркорларга янгича ёндашув асосида қулайликлар яратиш мақсадида: -Мўйнок туманидаги собик “Мўйнок балиқ консерва комбинати” ҳудудида 16 гектар ва собик 5-қурилиш бошқармаси ҳудудида 4,5 гектар, жами 20,5 гектар майдонда электротехника, қурилиш материаллари,

суғориш ускуналари, сув насослари, сув ҳисоблагичлари, сув қувурлари, тайёр трикотаж, тикувчилик ва бошқа замонавий маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича “Мўйнок” кичик саноат зонасини барпо этиш;

- “Мўйнок” кичик саноат зонасида янги ташкил этиладиган ва унинг майдонида саноат соҳасида фаолият юритадиган тадбиркорлик субъектларини барча турдаги солиқлардан озод этиш;

- туман ҳудудида рўйхатдан ўтган ва ушбу ҳудудда фаолият юритаётган қорхона ва ташкилотлар томонидан таъсисчиларга тўланадиган дивидендлар тарзидаги даромадлар солиқдан 10 йил муддатга озод қилиниши белгиланган.

- Мўйнок туманида амалга оширилиши белгиланган лойиҳалар бўйича тадбиркорлик субъектлари учун Марказий банкнинг қайта молиялаштириш ставкасининг 50 фоизи микдоридаги фоиз ставкасида кредитлар ажратиш назарда тутилган.

- Мўйнок туманидаги давлат мулки бўлган 12та бўш турган объектлардан самарали фойдаланишни ташкил этиш мақсадида салоҳиятли инвесторларга «ноль» харид қийматида ҳамда фойдаланилмаётган бошқа давлат объектлари «ноль» қийматда ижарага ҳам берилиши белгиланган.

Мўйноқда туризмин ривожлантириш мақсадида туман марказида Moynaq City Center савдо-туризм комплексини ташкил қилиш ва бу лойиҳа бўйича “Меҳмонхона”, “Китоблар дунёси”, “Совғалар киоски”, “Фитнесс-маркази”, “Гўзаллик салони”, “Оптика”, “Интернет кафе” ташкил қилиниши режалаштирилган ва “Орол денгизи қирғоқлари бўйлаб квадратикда учини”, “Орол денгизи уникал минералларига тўйинган балчиқ (грязь) билан даволаш”, “Оролнинг сертузли даволаш ванналарини қабул қилиш” каби туристик хизматлар кўрсатувчи “Туризм Маркази” фаолиятини йўлга қўйиш кўзда тутилган.

Аҳамиятли томони шундаки, қарорда Мўйнок тумани ва Орол денгизи тарихи ва бугунги кунининг дунё миқёсидаги муҳим аҳамиятини эътиборга олиб, Мўйноқни Ўзбекистоннинг туризм марказларидан бирига айлантириш мақсадида ЮНЕСКО ва бошқа халқаро ташкилотларнинг грант ва донор маблағларини жалб қилиш назарда тутилган. Ушбу белгиланган устивор вазифалардан келиб чиқиб “Мўйнок” кичик саноат зонасида амалга ошириладиган стратегик вазифаларни изчил бажариш, яратилган иш ўринлари фаолият олиб кўрсатадиган кичик мутахассисларни мақсадли тайёрлаш механизминини яратиш қафолати ўрта махсус касб-хунарга таълими тизими муассасаларининг қабул квоталарини Мўйнок туманини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг истикболли кўрсаткичлари асосида шакллантириш энг муҳим долзарб масалалардан биридир. Ушбу мақсадда Мўйнок туманидаги Мўйнок маиший хизмат касб-хунарга коллежи ва Мўйнок саноат транспорти касб-хунарга коллежларида 2016-2017 ўқув йилида тайёрланаётган кичик мутахассисларнинг таҳлилини келтирамиз.

|                                                                                  |         |            |
|----------------------------------------------------------------------------------|---------|------------|
| <b>Мўйнок тумани</b>                                                             |         | <b>300</b> |
| <b>Мўйнок маиший хизмат касб-хунарга коллежи</b>                                 |         | <b>90</b>  |
| Компьютер инжиниринг техникаси                                                   | 3330201 | 30         |
| Тикув ва тикув-трикотаж буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии                 | 3320906 | 30         |
| Мураббий-инструктор                                                              | 3610502 | 30         |
| <b>Мўйнок саноат транспорт касб-хунарга коллежи</b>                              |         | <b>210</b> |
| Нефть ва газ қудудқларини бургулаш техникаси                                     | 3311903 | 30         |
| Ихтиолог                                                                         | 3410603 | 30         |
| Нефть ва газни ташиш ва сақлаш қурилмалари техник-механиги                       | 3311901 | 30         |
| Менежер ёрдамчиси                                                                | 3230201 | 30         |
| Компьютер инжиниринг техникаси                                                   | 3330201 | 30         |
| Транспортларда ташиш ва бошқаришни ташкил этиш (автомобиль транспорти) техникаси | 3620101 | 30         |
| Тикув ва тикув-трикотаж буюмлари ишлаб чиқариш техник-технологии                 | 3320906 | 30         |

Ушбу таҳлилларимиздан кўриниб турибдики, Мўйнок туманидаги касб-хунарга коллежларида тайёрланаётган кичик мутахассислар “Мўйнок” кичик саноат зонасининг иқтисодиётни ривожлантиришнинг истикболли кўрсаткичлари билан солиш-тирилганда

номутаносиблик мавжуддир, ушбу ҳолатда ҳудудда ўқувчиларни касб-хунарга мақсадли йўналтириш тизимини таълим амалиётига жориш этиш заруриятини келтириб чиқаради. Шу нуктаи назардан яқин истикболда мақсадли тайёрланадиган кичик мутахассислар “Мўйнок” кичик

саноат зонасининг бой хомашё ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишлари, худуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида олиб борилаётган ислохотлар самарасини

янада ошириши, туманнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратишда ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшади.

#### Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш. "Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак". -Тошкент: "Ўзбекистон" -2017.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги" фармони "Халқ сўзи" газетаси 2017 йил 8 февраль сони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги" фармони "Халқ сўзи" газетаси 2016 йил 27 октябрь сони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Қорақалпоғистон Республикаси Мўйнок туманини 2017-2018 йилларда иқтисодий ривожлантириш ва бандликни таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-2803-сонли қарори. 2017 йил 28 февраль.

#### РЕЗЮМЕ

Мақолада мамлакатимиз худудларини давлат дастурлари асосида ривожлантириш истикболларидан келиб чиқиб, худудларда ўқувчиларни касб-хунарга мақсадли йўналтириш механизмлари таҳлиллар асосида ёритилган.

#### РЕЗЮМЕ

В статье освещаются механизмы профессиональной ориентации учащихся в регионах, исходя из условий их перспективного развития на основе государственной программы регионального развития страны.

#### SUMMARY

The article deals with the mechanism of professional orientation of learners in regions, according to conditions of their perspective development on the basis of state programme of the regional development of the country.

## ДЕНЕ ТӘРБИЯСЫНДА БАСКЕТБОЛ – СПОРТ ОЙЫНЫНЫҢ ТӘЛИМ - ТӘРБИЯЛЫҚ ӘХМІЙЕТИ

Р.Хайдаров – ассистент оқытушы

Әжсинияз атындағы Нөкіс мәмлкетлик педагогикалық институты

**Таянч сўзлар:** баскетбол, инсон организми, жисмоний тарбия, соғлиқ, гигиена, баскетбол матчлари, баскетбол секциялари, баскетбол машқлари, баскетбол федерацияси, тренер, тренировка.

**Ключевые слова:** баскетбол, тело, организм человека, физическое воспитание, здоровье, гигиена, баскетбольный матч, секции баскетбола, упражнения баскетбола, федерация баскетбола, тренер, тренировка.

**Key words:** basketball, body, organism of man, physical training, health, hygiene, basketball match, basketball sections, basketball trainings, basketball federation, trainee, training.

Баскетбол - спорт түри елимизде ең кең тарқалған ойындардың бири. Онда қарсылас пенен беллесиўде исленетуғын ҳәрекетлер баслы өзгешеликке ийе. Баскетболдағы ҳәр түрли қыймыл - ҳәрекетлер нерв системасының бекемленуине, зат алмасуў процесинин, организмнің барлық системалық жұмысларының жақсыланыуына жәрдем береді. Баскетбол инсанның турли категориялары, әсиресе, ақыл мийнети менен шуғылланытуғын адамлар ушын актив дем алыс куралы болып есапланады.

Өзбекстан Республикасының Биринши Президенти И.А.Каримов өз мийнетинде: «Дене тәрбиясы хәм спорт пенен турақлы шуғылланыў халқымыз, ең дәслеп, жас әуладларымыздың денсаулығын бекемлеўде белгили орын тутыуын инабатқа алып, бул тараўға айрықша итибар қаратылмақта. Бүгинги күнде Өзбекстанда 2 миллионға жақын перзентлеримиз спорттың 30 дан артық түри менен турақлы шуғылланып атыр» [1:238] -деп айрықша атап өтеді. Әлбетте, бул спорт түрлеринин ишинде баскетбол да белгили физикалық тәлим – тәрбиялық әхмийетке ийе.

Баскетбол саламатландырыушы – гигиеналық хызметі менен бирге, үгіт-насият, тәрбиялық әхмийетке де ийе. Себеби, ойын тамашагөйлерде қызығыушылық оятады хәм олардың да спортшылар сыяқлы шаққан, шыдамлы болыуға умтылдырады. Баскетбол менен шуғылланыў жигерлилик, өзіне исеним, жәмәттилик, дослық сезимлеринин қәлиплесиуине тәсир етеді. Бирақ, тәрбиялаудың нәтижелитлиги ең дәслеп педагогикалық процессте физикалық тәрбия хәм әдеп-иқрамлылықты тәрбиялаудың бир-бири менен қандай дәрежеде, өз ара мақсетке муўапық байланыста алып барылуынан гәрезли болады.

«Физикалық жақтан жақсы шыныққан жас спортшы, мектеп жасындағы балалар менен ислесиўге ҳәр түрли жарыслар шөлкемлестириў, баскетбол ойындарын алып барыў жас өспиримди әдеп – иқрамдылыққа тәрбиялаудың күшли куралы бола алады. Жас өспиримлерди физикалық жақтан тәрбиялауды әмелге асырғанда, олардың физикалық тәрбиясының бир қатар айырмашылықларын есапқа алыў керек. Жас өспиримлерди дене тәрбиясына тәрбиялаудың мақсети менен таза спорт табысларын колға киргизиў ғана емес, ал соның менен қатар тәлим - тәрбия беріў мәселесине итибар беріў керек. Усы мақсетте бул дәуирдеги дене тәрбиясын беріўдің баслы бағдары жас әуладтың күнделикли спорт түрлері менен шуғылланыуына қызығыушылығын арттырып, сап дәнели, дени сау болып өсиуине бел байлаў керек» [2:100-101].

Бир қатар педагоглар спорт ойындарының тәлим-тәрбиялық әхмийети ҳаққында төмендегеше пикирлерди билдиреди: «Оқытушы оқыушылардың сабаққа болған қызығыуын асыруда онда үлкен актёрлық шеберлик хәм өз тарауынын устасы екенлиги үлкен әхмийетке ийе. Әсиресе, дене тәрбиясы оқытушыларының қасилик шеберлиги, оқыушылардың дене тәрбиясы сабақларына қызығыушылығын қәлиплестириўде айрықша итибарға ылайық» [3:109-110].

Баскетбол спорт түри де физикалық тәрбияның куралы сыпатында физикалық тәрбия ҳәрекетинин түрли тармақларында кеңнен қолланылуы мүмкиншилтигине ийе. Халық билимлендириуи системасында баскетбол мектепке шекемги тәрбия орын-

лары, улыўма орта билим беріў мектеплери, колледжлер, лицейлер хәм жоқары оқыў орынларында физикалық тәрбия бағдарламаларына киргизилген. Мектепке шекемги хәм киши мектеп жасындағы балалар ушын ҳәрекетли ойындар хәм мини-баскетбол түри кең қолланылады. Оқыушылар орта хәм жоқары мектеп жасында сабақларда, баскетбол секцияларында, балалар хәм өспиримлер спорт мектептеринде баскетбол менен шуғылланады. Жоқары оқыў орынларында баскетбол академиялық хәм факультатив сабақларда алып барылады. Физикалық тәрбия ҳәрекетинин анаў ямаса мынаў звеносының ўазыйпаларына қарай, сабақлардың тийкарғы мазмуны, бағдары хәм методикасы өзіне тән өзгешеликлерге ийе. Баскетболға орта мектептер хәм жоқары оқыў орынлары ушын физикалық тәрбия бағдарламаларында айрықша саат ажыратылған. Бүгинги күнде республикамызда баскетбол секцияларында 0,5 млн. (500мың) этирапында балалар шуғылланбақта. Көп санлы тамашагөйлерге арналған спорт сарайларынан тысқары, баскетбол матчларын өткеріўге болатуғын бир неше мыңлап майданлар бар. Физикалық тәрбия, спорт хәм оның түрлерин халықтың өзлери жасайтуғын жерлеринде турмысқа ендириў, денсаулығын бекемлеў, физикалық қәбилетлерин асыру, бос ўақыттан орынлы пайдаланыў, кеўили дем алысын шөлкемлестириў, мийнет өнімдарлығын, жәмийетлик активлигин асыруы сыяқлы әхмийетли социалық мәселелерди шешіўди мақсет етип қояды.

Ғалабалық физикалық тәрбияны аймақлық түрде шөлкемлестириў принципі бир қанша артықмашылық сыпатқа ийе. Бириншиден, шуғылланыў ушын узақ жерлерге барып келиў, ўақытты тежеў арқалы дем алыс хәм актив ҳәрекет ўақытларын көбейтиўге мүмкиншилтик жаратылады. Екиншиден, өсип қиятырған жас әуладты физикалық жақтан тәрбиялауда ата-аналар басшылығында шынығыулар өткеріў, жәмәтлик формада жарыслар шөлкемлестириў арқалы шаңарактың да ролин күшейтиўге имканият жаратылады. Атап айтқанда, тренер кадрларды таярлауда физикалық тәрбия институтларының хызметі айрықша. Миллий команда ушын резерв таярлау, халық аралық майданда баскетболшылардың табысларға ерисиуи, бул спорт түринин буннан былай да раўажланыуы тренерлердин нәтижелитли педагогикалық хызметине байланыслы. Тренер – әмелиятшылар өз билимлерин семинар хәм арнаулы курсларда туралы түрде жетилистирип барады.

Республикамызда баскетбол спорт түрин раўажландыруы мәселелери менен Баскетбол федерациясы шуғылланады. Федерацияның тийкарғы ўазыйпалары халықты баскетбол менен системалы шуғылланыуға ғалаба түрде тартыў, биргеликте ислейге тәрбиялау. Федерация ойын қағыйдаларын, бағдарламаларды, жарыслар ҳаққында режелерди, қолланбаларды, методикалық усынысларды хәм басқа да ҳужжетлерди тастыйықлайды. Ол сайланды командалар ойыншылары курамын, тренерлерди, олардың ис режелерин үйренеди, есабатларын қарап шығады. Баскетбол федерациясы тәрәпинен «Өзбекстан Республикасының спорт шебери», «Республикалық категориядағы судья», «Мийнети сиңген тренер» хәм басқа атақлар бериледи.

Баскетбол спорт түринде арнаулы физикалық таярлық, баскетбол ушын тән болған қыймыл-ҳәрекет сыпатларын раўаж-